

## Л. І. МАЦЬКО

### ВИГУКИ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

У лексичному складі сучасної української мови є ряд слів іншомовного походження, які за своєю семантикою і функціями належать до вигуків: *алло, браво, біс, баста, віват, віра, гайда, гвалт, караул, марш, полундра, ура, сос* тощо.

*Алло'* (англ. *hallo*) — вигук у всіх слов'янських і багатьох індоєвропейських мовах як сигнал з основним значенням «слухаю, слухайте» під час телефонної розмови, уживається при встановленні контактів.

*Бра́во* за походженням є запозиченням з італійської мови (*bravo*). Первинне його значення — вигук схвалення і захоплення, що часто супроводжував вистави в італійській опері. У зв'язку з поширенням у світі італійської музики слово *bravo* з таким значенням стало вживатися у багатьох мовах, у тому числі й в українській. Напр.: «— Володимир Ілліч! На Україні добре: донецькі шахти, Катеринослав, Харків — скрізь по пролетарських центрах день у день неспинно і в величезних масштабах зростає і шириться вплив нашої партії в масах...— *bravo!* — скрикнув Ленін і потис руку Коцюбинському.— В цьому запорука перемоги соціалістичної революції» (Ю. Смолич); «[Леонід:] Ідеальний герой потрібен нам, а не копірвання в маленьких душах сірих людей. [Богутовський:] *Браво!* Я завжди так думав» (О. Корнійчук).

*Біс* — вигук, запозичений з французької мови, куди він потрапив з лат. *bis* (з *duis* — прислівникової форми із значенням «двічі», «повторно» від *duo* «два»). Має значення — прохання глядачів до акторів повторити виступ. Сфера використання вузька — мистецько-театральне мовлення, рідко — усно-розмовне, побутове: «Коли він доспівав, бригадир зааплодував долонями-пампушками й крикнув: — *Bis!* — На «*bis*» не виконую — облизав сухі губи колишній працівник промтоварів» (Є. Гуцало).

Вигук *біс* може вживатися в одному контексті з емоційними *bravo, ура!*, оскільки прохання повторити виступ викликається захопленням: «Два голоси разом: — *Bis!.. Bravo!..*» (О. Ковінька).

*Ба́ста* — слово, відоме в усіх слов'янських і деяких індоєвропейських мовах як вигук на означення припинення дії. У слов'янські мови запозичено у XVIII ст. з італійської (*basta* — розм. «досить»). *Баста* може означати припинення дії, її заборону, вимогу припинити дію, а також оцінку дії, ситуації чи результату як завершальних, безповоротних. В одному з цих значень *баста* стає в один синонімічний ряд з такими словами, як *амба, амінь, каюк*. Напр.: «Годі з вами цяцькатись! *Баста!*» (О. Гончар).

*Віва́т* уживається як урочисте вираження побажання здоров'я, схвалення чого-небудь тощо. За походженням слово *віват* є запозиченням з латинської мови, за значенням синонімічне до вигуків *ура, слава*: «*Віват, гурра!* — вирвалося і в нього з уст» (І. Ле); «Гримить надземною грозою: «*Ура*», «*Віват*», і «*Слава*» й «*Гох!*» (В. Сосюра); «*Віват!.. Сла-ава!* .. — Крики і оплески проте одразу завмирили, оглушені духовим оркестром» (П. Колесник). У поезіях Т. Шевченка вигук *віват* використаний як засіб створення сатиричного забарвлення тексту: «П'яниці знай собі кричать: — І патріот! І брат убогих! Наш славний князь! *Віват! Віват!*»; «А князь аж синій походжає, Та сам несмілих наливає, Та ще й покрикує «*віват!*».

У сучасній українській мові це слово рідко вживане, стало до певної міри архаїзмом. Частіше для урочистого побажання здоров'я уживаються цілі словосполучення «Хай живе», «На здоров'я», «Будь здоров» тощо.

Наказовий вигук *га́йда (айда)* досить поширений в українському усному розмовному мовленні і відповідно відображений у мові творів художньої літератури. За походженням — тюркізм. Загальне значення — «спонукання до дії» конкретизується в сучасному українському мовленні у кількох напрямках: як спонукання, спрямоване до людини, або наказ зникнути кудись; у такому вживанні слово *гайда* семантично близьке до вигуків *геть, марш*: «І не прохай, і не благай, — нічого не поможу... Ну, чого стоїш? *Айда!*»

(М. Коцюбинський); «Чіпка крикнув: — Ти чого сюди забрався? *Гайда!*» (П. Панч); як заклик до швидкої, часто раптової дії, що розкривається контекстом (слово *гайда* часто виконує присудкову функцію): «Найкраще для таких легенів — на гору та з гори ... Тоді грудна клітка роздимається, легені вщерть повітрям наповнюються, розправляються їхні закуточки найдальші, кров уся окислюється ... Бадьорішаєте, веселішаєте, червонієте, молодієте... *Гайда* на гори! Молодцем будете» (Остап Вишня); «*Гайда*, браття гармаші, на поміч нашим!» (І. Ле); «*Гайда* в човен, їдьмо» (Є. Гуцало); «Гвинтівку в руки — і *гайда!*» (Г. Тютюнник); як синонім до дієслів із значенням «бігти, швидко йти» у присудковій функції: «П'ю [воду] ще раз... потім стрибаю на кручу і *гайда* по сінокосу» (О. Довженко); «Яка то була втіха вибратись на самісіньку маківку пагорба ... всістись на свого самоката і — *гайда, гайда, гайда* на весь дух донизу!» (М. Стельмах); «Вона трохи ще посидить за столиком, запише два-три Гришиних викрики, тріпне волоссям, блисне зубами, сядне очима — і *гайда*» (П. Загребельний).

Слово *гвалт*, первісна основа якого йде від німецького *gewalt*, що означало «сила, влада», через польське *gwałt*, належить також до поширених в усному розмовному мовленні вигуків. Виражає волення про допомогу і стоїть в одному синонімічному ряду з вигуками, що передають сполох, переляк, прохання про нагальну допомогу — *пробі! рятуйте! помилуйте!* і засвідчується ще Українськими інтермедіями XVII-XVIII ст.: «— *Гвалт!* — репетували жінки. — Смертовбивство! Рятуйте!» (Ю. Смолич); «*Гвалт!* Череду займають...» (О. Гончар); «— *Гвалт!* Рятуйте! — з болю, страху впав на землю бідолаха» (І. Франко).

*Марш* як вигук, на думку М. Фасмера, походить з французької (*marche*). В сучасній українській мові наказовий вигук *марш* поширений з такими значеннями: команда рухатися строем: «— Рота, сті-і-й! Шапки геть!.. Вперед *м-ма-а-арш!*» (О. Довженко); нешанобливе, категорично виражене мовцем спонукування, наказ відійти геть, залишити кого-, що-небудь. У такому значенні вигук *марш* уживається як абсолютний синонім до вигуку *геть*, надаючи висловленню негативного відтінку: «[Марія:] А хата? [Зарудний:] Добудуємо самі. Стару тільки завтра ламайте. Два дні даю — і *марш..*» (О. Довженко); «— Чому не доповів, що брата поранено? *Марш!*» (О. Гончар).

Імперативний вигук *полундра* в українській мові, як і в інших східнослов'янських мовах, має вузьку сферу використання. Він уживається як «застережливий оклик у мові портових вантажників і моряків» (СУМ, VII, с 103). Є різні думки з приводу етимології слова *полундра*. Одні вважають, що походить воно з голландського «*van onderen*», що означає «знизу», другі вбачають етимологічне джерело цього слова в англійському *fall under* «падати вниз». У процесі запозичення слово зазнало ряду фонетичних змін. Воно використовується як вигук тривоги чи сигнал застереження у жаргонному мовленні вузького кола осіб: «*По-лун-д-р-ра!*» — хтось із калимників загув, побачивши Захара» (В. Сологуб).

В усному мовленні вигук *полундра* може набувати емоційно оціненого значення: «А коли впливли на ріллю — ох, *полундра*, нічогісінько не розбереш» (Я. Баш); «— Слухай, *полундра* ... — танкіст грубо поклав на Іванове плече руку ...» (Г. Тютюнник); «— Уже їдеш? — *Полундра!* Куди ж так швидко?» (Є. Гуцало).

Слово *ура* належить до найпоширеніших вигуків іншомовного походження в усіх східнослов'янських мовах. Воно відоме багатьом слов'янським і деяким іншим індоєвропейським мовам. Є кілька тлумачень етимології цього слова, з них найбільш ймовірними видаються такі. Слово *ура* могло виникнути з наказового тюркського дієслова *штак* «бити» — уга «бий» і прийшло до східнослов'янських мов, очевидно, усним шляхом. Підтвердженням цієї думки може бути те, що найдавніше вживання вигуку *ура* зафіксовано саме з таким значенням — бойовий заклик. Посилаючись на значення слова *ура* і, зокрема, на значення виразу «підняти на ура», М. Фасмер схильний вважати, що слово *ура* виникло, очевидно, з нов.-в.-нім. *hurta* від сер.-в.-нім *hurta*, яке зв'язують з *hurten*

«швидко рухатися».

Заслуговує на увагу й думка, висловлена О. І. Германовичем (Междометия русского языка. — К., 1966, с. 33): «Ура прийшло до нас від народів нашого Сходу». Автор переконливо обґрунтовує її, посилаючись на дані якутської, бурятської мов та етнографію цих народів. Слово *уруй* (алт. *куруй*, монг. *хуру*) означало оклик у шаманських віршах: клич, яким виражалось моління про благополуччя, заклинання проти зла, і одночасно заклик, погроза бойовий клич. На шаманський оклик *уруй* відповідали тим же *уруй-ура*, що означало «даруй, пошли, благоволи»: *уруй олохто!* — даруй щастя! На користь гіпотез про східне походження вигуку *ура* або тюркське (від *urmak*) служить і той факт, що в Західну Європу слово *ура* прийшло з переможною ходою російської армії у 1813 р.

Семантика сучасного вигуку *ура* надзвичайно широка. Слово поєднує в собі значення наказового (очевидно, це значення було основним, первісним) і емоційного вигуку. Основні значення цього вигуку подаються одинадцятитомним Словником української мови: 1. Бойовий заклик під час атаки: «Ура-ра-а-а!— сколихнувся спокій по той бік німецького табору. Щорс повів свій батальйон в атаку» (О. Десняк); «Перша рота все ще стояла, ніби паралізована. Тоді хтось крикнув на все горло: «Ура! Всі вперед!» (П. Панч); словосполучення *на ура* має значення: рішучою атакою з криками «ура»; без підготовки, з надією на випадковий успіх. 2. Вираження загального схвалення, захоплення, радості: «— Ура! — залентував Харитон Києнко — наша взяла» (Ю. Смолич); «Матроси дружно закричали: — Геть самодержавство! Ура!» (П. Панч).

Вигук *ура* вживається як військова команда вітання командирам: «Вільно! Правильно! Ура Коцюбинському! — почулося згори, де сиділи його однополчани» (Ю. Смолич) і схвалення чиеїсь діяльності, привітання кому-небудь. Ці значення вигуку *ура* розкриваються при субстантивації його: «Будинок штабу дрижав від вигуків «ура» і поздоровлень німецькому народові» (О. Десняк); «Бійці і командири зраділи, побачивши, куди обертається справа, і крикнули своєму рідному генералові одчайдушне гучне «ура». Поранені з гордістю дивились на свого товариша й кричали йому «ура», й койки двигтіли від їх благородного зворушення» (О. Довженко).

Отже, семантика вигуків іншомовного походження найрізноманітніша. Усне мовлення і мова художніх творів відображають багаті відтінки та особливості їх уживання.